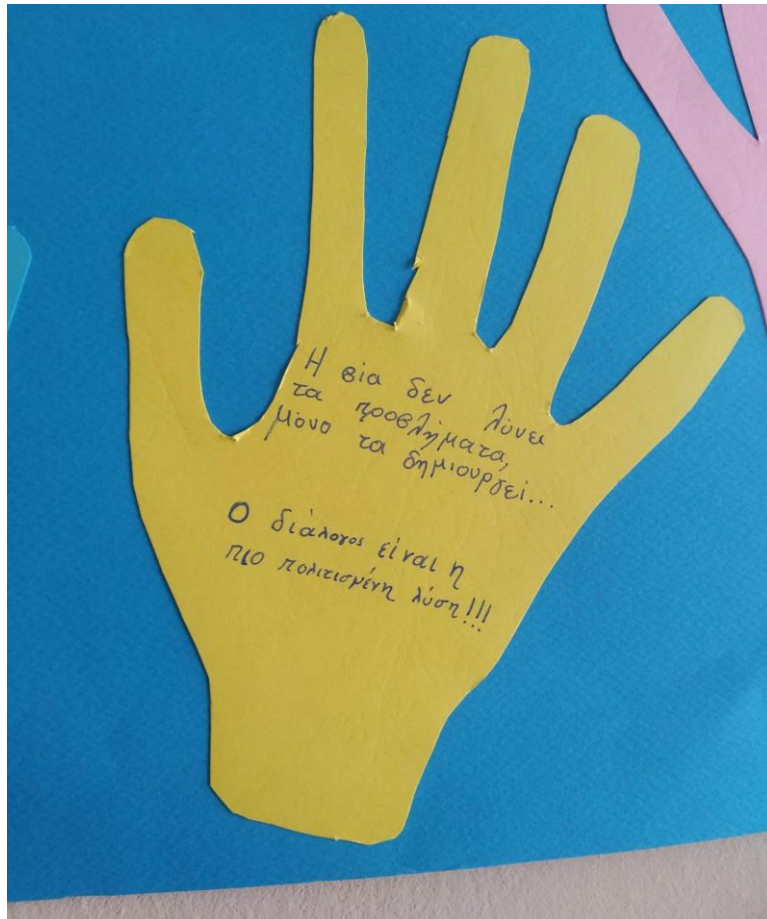
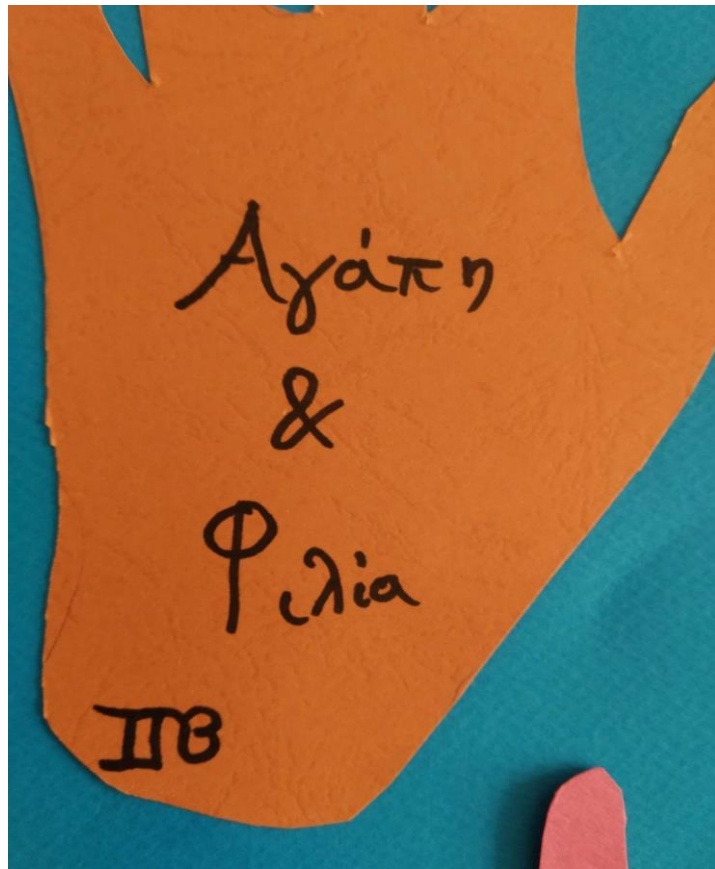
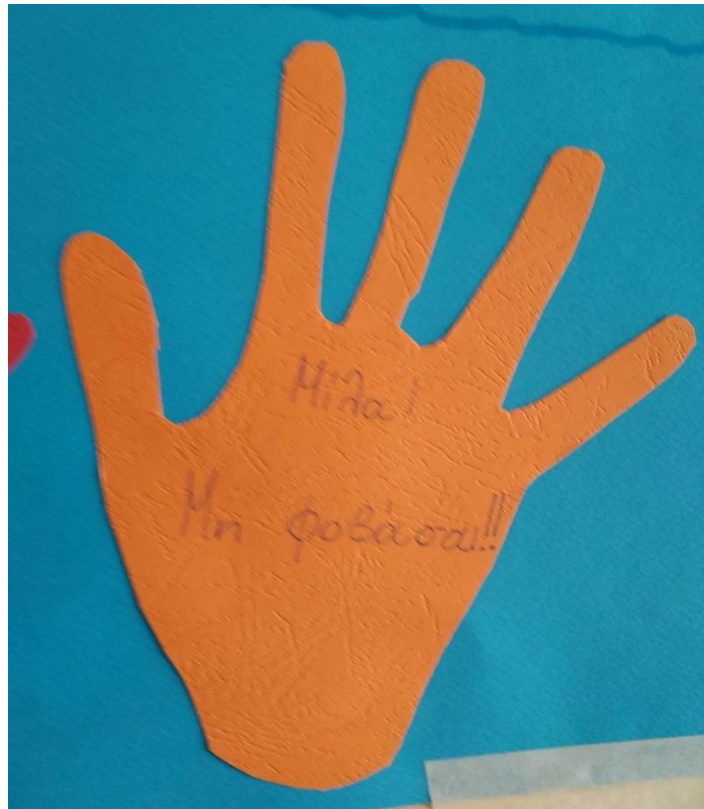
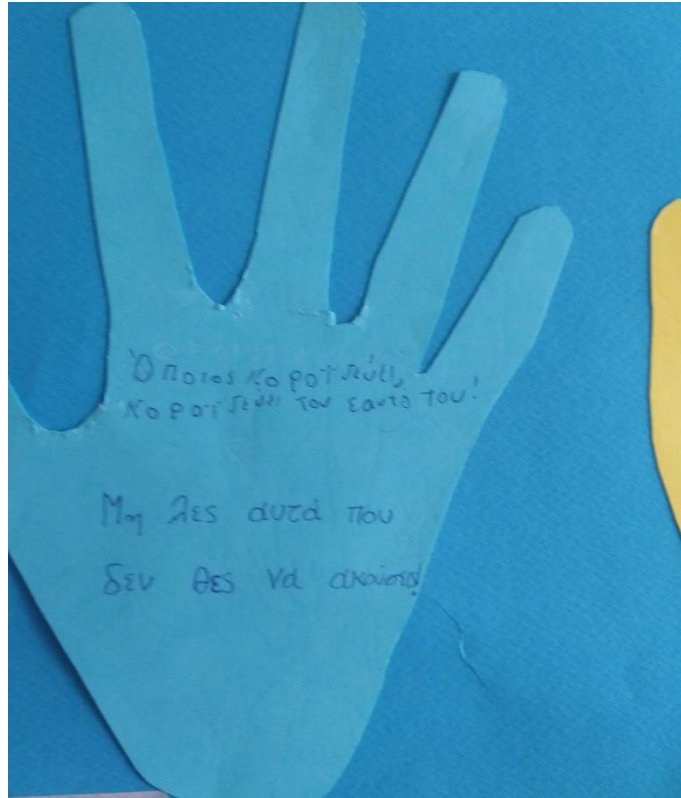

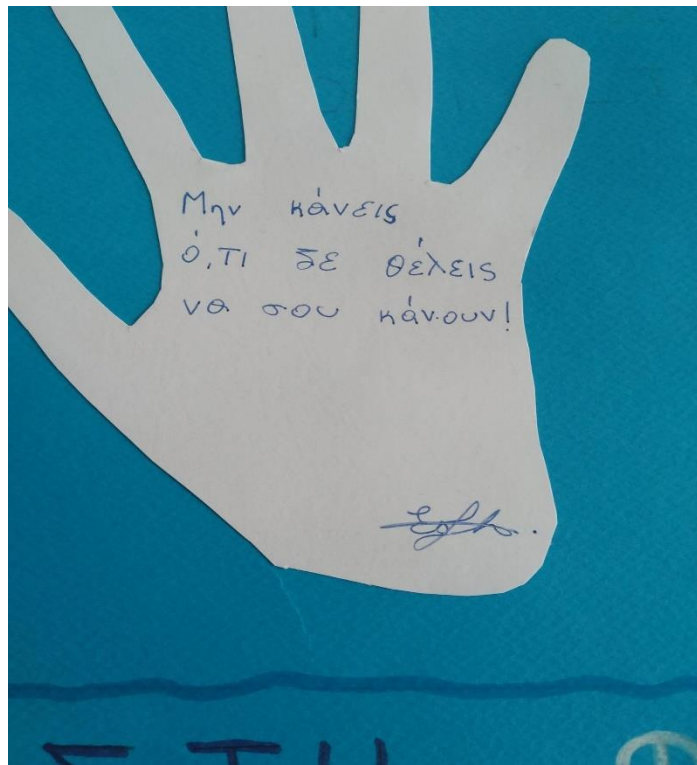
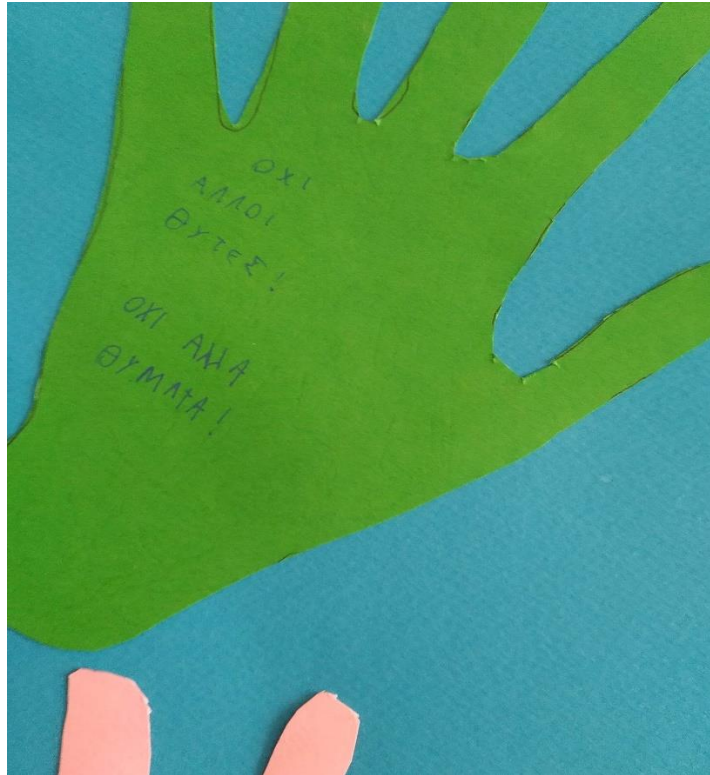
Στο Τμήμα Ένταξης του Γυμνασίου Μονεμβασίας πραγματοποιήθηκε Δράση κατά του σχολικού εκφοβισμού. Αρχικά οι μαθητές μελέτησαν αποσπάσματα από κείμενο που συνέγραψε η φιλόλογος του Τ.Ε. Μιχοπούλου Αλεξάνδρα και κατανόησαν τι είναι ο σχολικός εκφοβισμός, ποιες είναι οι μορφές και οι διαστάσεις που έχει λάβει στην εποχή μας. Ακολούθησε διαλογική συζήτηση και οι μαθητές εξέφρασαν τις απόψεις τους σχετικά με το bullying και περιέγραψαν εμπειρίες της σχολικής τους ζωής. Εντέλει, έγραψαν τα μηνύματά τους στην αφίσα που δημιουργήσαμε με τίτλο «ΤΑ ΧΕΡΙΑ ΜΑΣ». Ακολουθούν φωτογραφίες της αφίσας μας, καθώς και ολόκληρο το κείμενο της εκπαιδευτικού του Τ.Ε. προς μελέτη και προβληματισμό κάθε επισκέπτη της οικείας ιστοσελίδας.

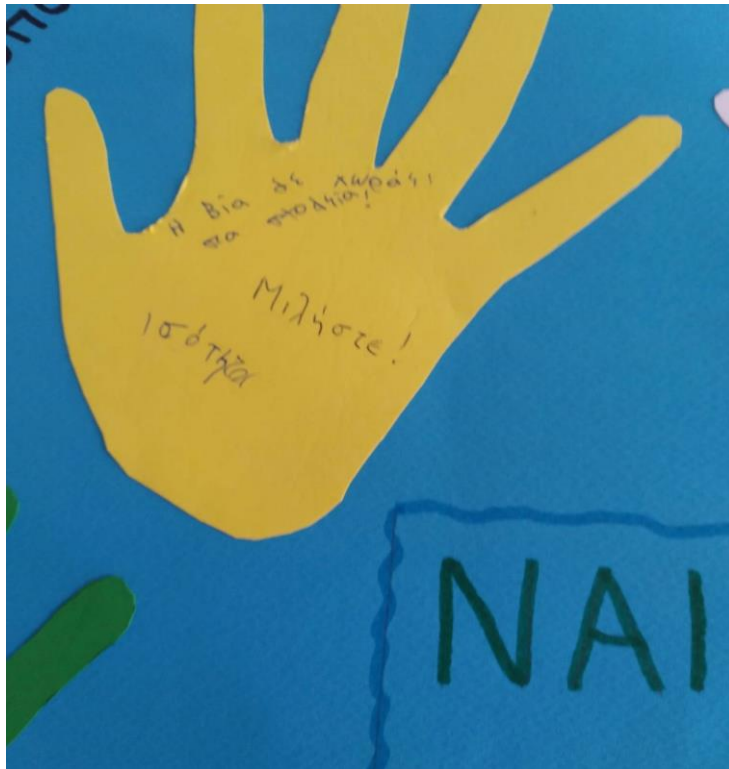

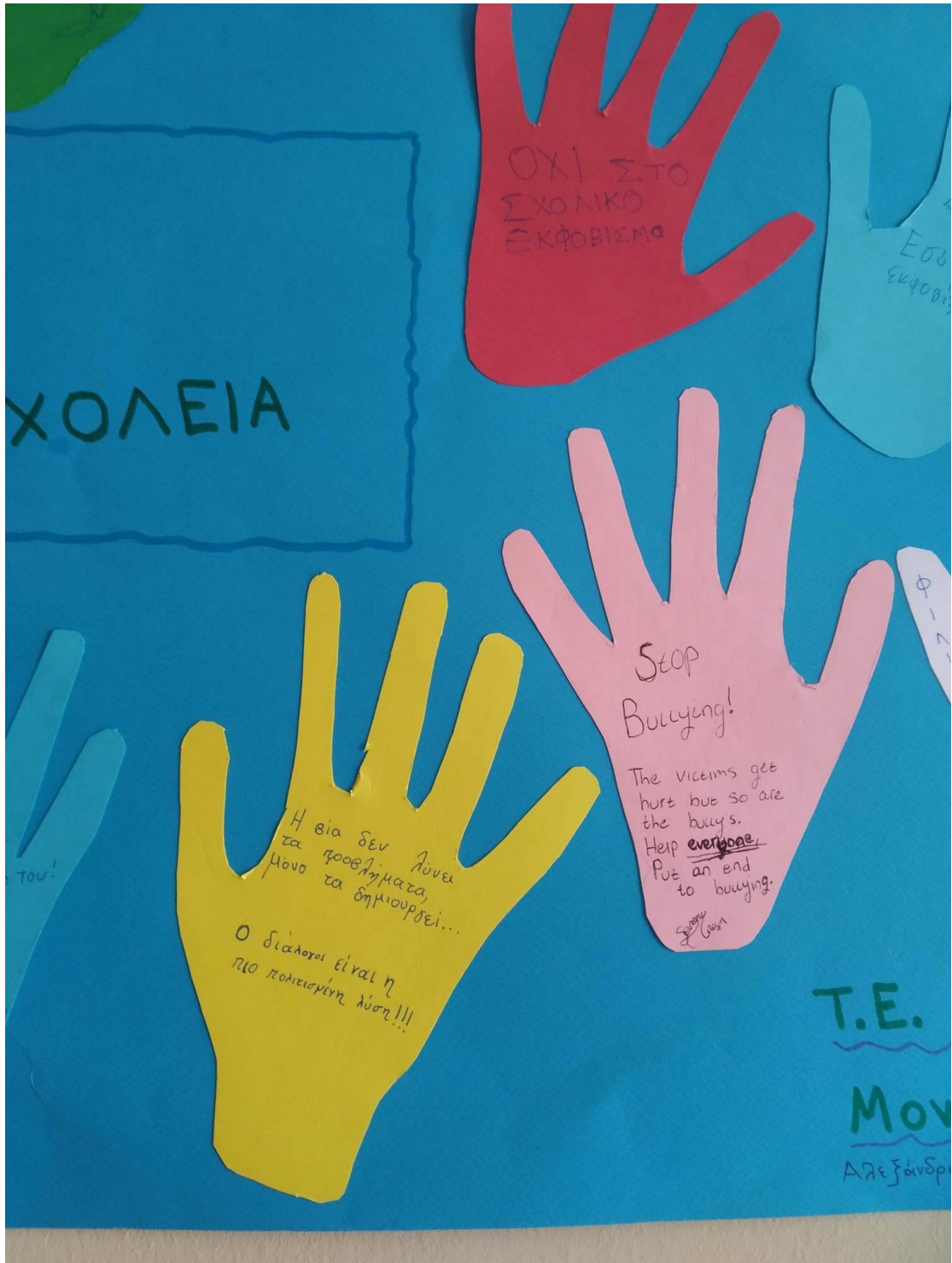

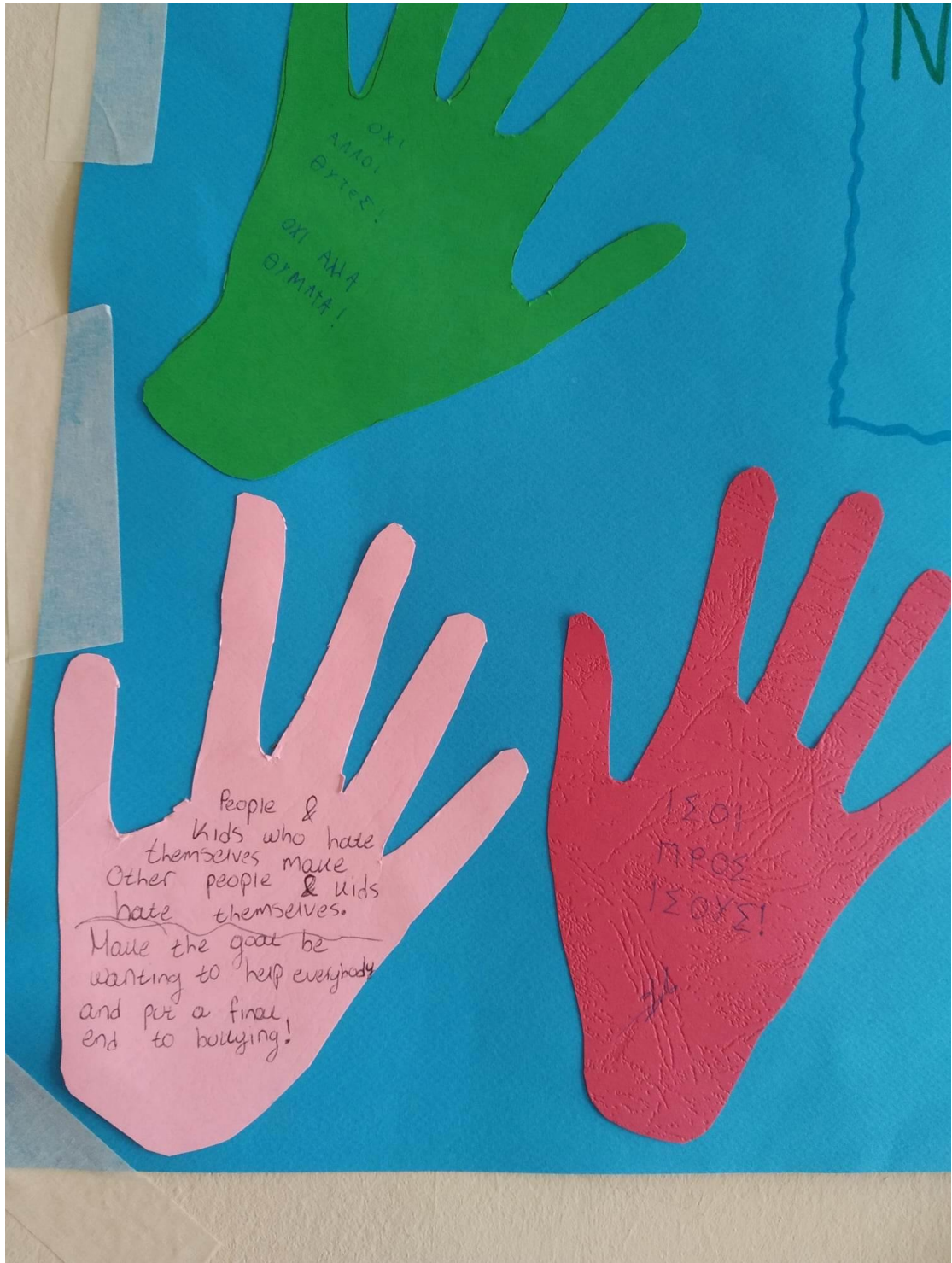

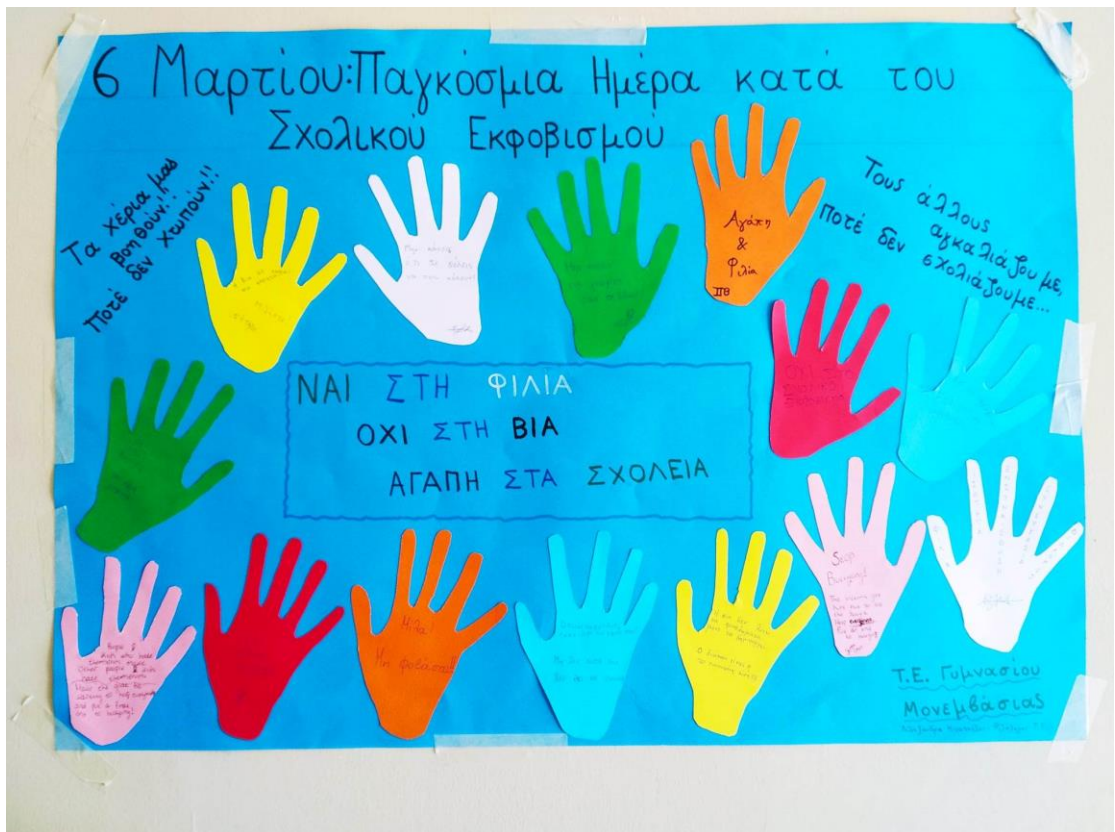
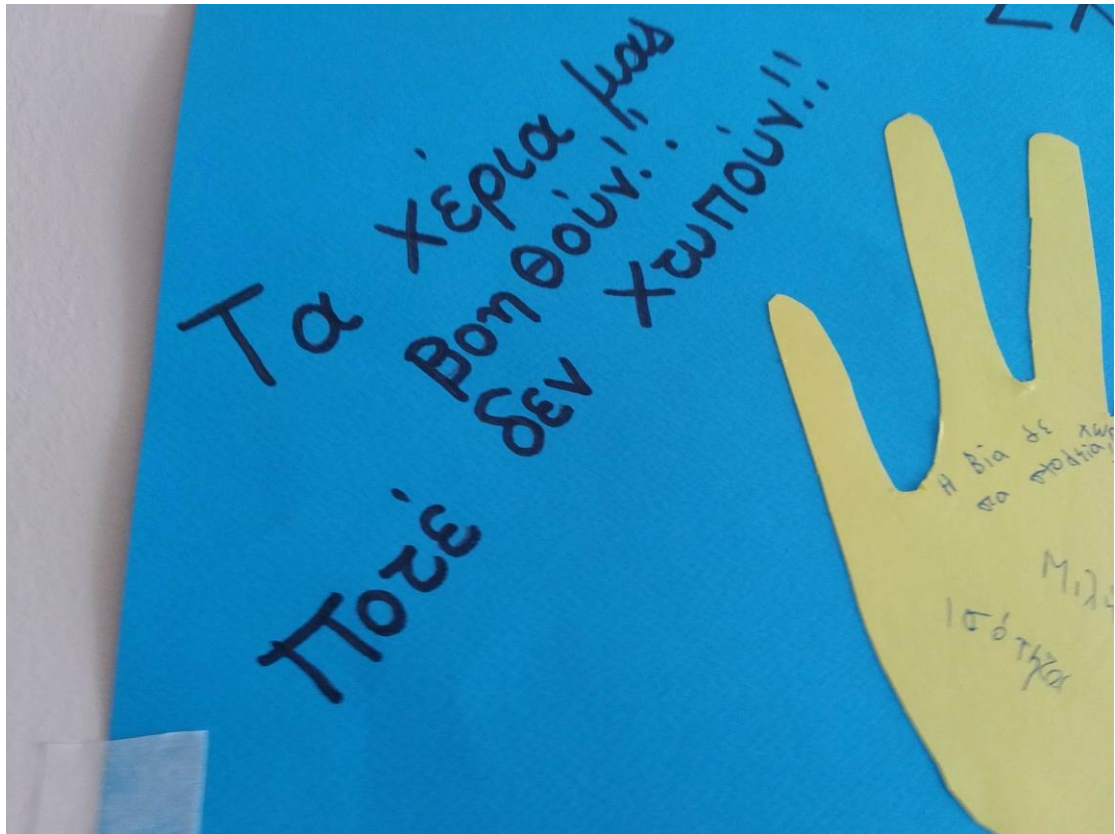

<p>6 ΜΑΡΤΙΟΥ: ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΗΜΕΡΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ</p>

1. Ο ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ (BULLYING)

1.1. Ορισμός - Μορφές

Ο σχολικός εκφοβισμός (bullying) έχει απασχολήσει σε επίπεδο έρευνας τους ειδικούς σε πολύ μεγάλο βαθμό τις τρεις τελευταίες δεκαετίες και είναι ένα εξελισσόμενο φαινόμενο με καθολικότητα. Έχουν διατυπωθεί ποικίλοι ορισμοί για τον σχολικό εκφοβισμό, οι διαφορές μεταξύ των οποίων δικαιολογούνται λόγω των πολλών μορφών που αυτός λαμβάνει στο χώρο της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τον Νορβηγό ερευνητή και θεμελιωτή του ζητήματος Dan Olweus (1993), το bullying ορίζεται ως μια εσκεμμένη επιθετική ενέργεια ή συμπεριφορά, η οποία κατ' επανάληψη εκδηλώνεται είτε από ένα άτομο είτε από μια ομάδα ατόμων προς άτομο/άτομα που δεν είναι σε θέση να προστατεύσουν τους εαυτούς τους. Διεθνώς για την εκφοβιστική συμπεριφορά έχει επικρατήσει ο όρος bullying, ο οποίος πρωτοεμφανίστηκε το 1987 σε επιστημονικά άρθρα και εμπεριέχει κάθε μορφή επιθετικής ενέργειας που εκδηλώνεται στο χώρο της εκπαίδευσης. Ωστόσο, δε χαρακτηρίζεται κάθε περίπτωση χρήσης βίας εκ μέρους των μαθητών ως σχολικός εκφοβισμός, καθώς τα παιδιά και οι έφηβοι συχνά γίνονται επιθετικοί για πολλαπλούς λόγους (διαφωνία, διεκδίκηση, αστεϊσμός κ.ά.). Για να μιλήσει κάποιος ξεκάθαρα για σχολικό εκφοβισμό η επιθετική ενέργεια πρέπει να προέρχεται από το «δυνατότερο» άτομο, να απευθύνεται στο «αδύνατο», να είναι σκόπιμη και επαναλαμβανόμενη για σημαντικό χρονικό διάστημα και να στοχεύει στην πρόκληση βλάβης ή πόνου (Olweus, 2003).

Ο σχολικός εκφοβισμός εκδηλώνεται με ποικίλες μορφές, οι οποίες σύμφωνα με τις Ψάλλη και Κωνσταντίνου (2007) είναι οι ακόλουθες :

- Λεκτικός εκφοβισμός, ασκείται με υβριστικές εκφράσεις.

- Συναισθηματικός/ψυχολογικός εκφοβισμός, περιλαμβάνει διατύπωση εκβιασμών και απειλών και διάδοση ψευδών φημών.
- Σωματικός εκφοβισμός, εκδηλώνεται με την άσκηση βίας σωματικής και την κλοπή προσωπικών αντικειμένων.
- Ρατσιστικός εκφοβισμός, ασκείται με την προσβολή του θύματος εξαιτίας της ιδιαιτερότητάς του (εμφάνιση, εθνικότητα, ύπαρξη ειδικών μαθησιακών αναγκών κ.ά.).
- Σεξουαλικός εκφοβισμός, αφορά σεξιστικά σχόλια και απρεπείς χειρονομίες.
- Κοινωνικός εκφοβισμός, πραγματώνεται με αποκλεισμό κατά σύστημα των θυμάτων από ποικίλες κοινωνικές δράσεις (π.χ. πάρτυ γενεθλίων, εκδρομές).
- Διαδικτυακός εκφοβισμός (cyber bullying), μορφή άκρως εξελισσόμενη στις μέρες μας, συντελείται με τη αποστολή εκφοβιστικών μηνυμάτων μέσω της NT (κοινωνικά δίκτυα, όπως Facebook, e-mail, Instagram).

1.2. Αιτιολογία – Διαστάσεις

Ατομικοί και κοινωνικοί παράγοντες συμβάλλουν στην εκδήλωση σχολικής εκφοβιστικής συμπεριφοράς. Τα παιδιά/έφηβοι θύτες εμφανίζουν συχνά αυξημένη επιθετικότητα και προβληματική συμπεριφορά που παγιώνεται σε τρόπο ζωής, ενώ τα παιδιά με φυσιολογική συμπεριφορά μπορεί να εκδηλώσουν ενίοτε παρόμοια στάση, αλλά με μικρότερη παρορμητικότητα και συχνότητα .

Στους κοινωνικούς παράγοντες εμπεριέχονται η οικογένεια, το σχολείο, ο πολιτισμός και το κοινωνικό σύνολο. Η οικογένεια ευθύνεται πρωταρχικά για την εκφοβιστική συμπεριφορά του παιδιού, όταν στους κόλπους της υπάρχουν περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, υπερβολική γονεϊκή αυστηρότητα ή απουσία ελέγχου, άσχημη ψυχολογική κατάσταση των γονέων και κακές σχέσεις μεταξύ τους. Επιπλέον, το σχολείο συμβάλλει στην εδραίωση του σχολικού εκφοβισμού στην περίπτωση που οι εκπαιδευτικοί, αλλά και η διεύθυνση αδυνατούν λόγω ελλειπών γνώσεων ή αδυναμίας χειρισμού να προβούν σε παρεμβάσεις για την καταστολή του (Χριστακοπούλου & Αλεξανδρόπουλος, 2019). Στο σχολικό, εξάλλου, χώρο τα παιδιά εντάσσονται σε ομάδες συνομηλίκων, αλλάζοντας τη συμπεριφορά τους και ασκώντας εκφοβισμό με την παρότρυνση του αρχηγού –θύτη (Καρανικόλα, Χατζηγιάννου & Ζαβρού, 2018). Επιπρόσθετα, σε πολιτιστικό επίπεδο η πολύωρη ενασχόληση των εφήβων με τη NT

διαμορφώνει προσωπικότητες μοναχικές και επιθετικές, ενώ και από MME και το διαδίκτυο προβάλλονται πρότυπα (αθλητές, ηθοποιοί) που στην ιδιωτική τους ζωή καταφεύγουν στη χρήση βίας. Επίσης, συνυπεύθυνο για την εκφοβιστική συμπεριφορά παιδιών και εφήβων είναι σύσσωμο το κοινωνικό σύνολο, στους κόλπους του οποίου οι ενήλικοι επιλέγουν ως μέσο επίλυσης των διαφορών τους τη βία και τον εκφοβισμό και όχι τον ουσιώδη και πολιτισμένο διάλογο.

Εντέλει, όταν σε παγκόσμιο επίπεδο τα ισχυρότερα κράτη απειλούν τα πιο αδύναμα για να επιβάλλουν τις επιθυμίες τους ή διεξάγουν εναντίον τους πόλεμο παρά τις αντιρρήσεις των Διεθνών Οργανισμών, αυτό δεν αποτελεί εφαρμογή εκφοβιστικής συμπεριφοράς σε επίπεδο διεθνών σχέσεων;

Οι έρευνες που γίνονται τα τελευταία χρόνια, τα άρθρα στον ηλεκτρονικό και έντυπο τύπο, οι δημοσιεύσεις περιστατικών στα MME έμπρακτα αποδεικνύουν ότι ο σχολικός εκφοβισμός στις μέρες μας λαμβάνει ανησυχητικές διαστάσεις σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Σύμφωνα με την έκθεση της UNESCO (2019), σε 144 χώρες που συμμετείχαν σε έρευνα για το bullying στα σχολεία, το 32% των μαθητών είχε πέσει θύμα εκφοβισμού και το 36% είχε εμπλακεί σε σωματικό εκφοβισμό, ο οποίος εμφανίζεται σε υψηλά ποσοστά στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας. Σύμφωνα με την ίδια έκθεση, στην Ευρώπη ο ψυχολογικός εκφοβισμός είναι η πιο συνήθης μορφή σχολικού εκφοβισμού, ενώ το 30% των παιδιών και εφήβων έχει δεχτεί cyberbullying, το οποίο εμφανίζει συνεχώς ανοδική πορεία. Μάλιστα, σε αρκετές χώρες οι μαθητές κατήγγειλαν ότι δέχονται άσκηση βίας ακόμα και από τους εκπαιδευτικούς τους. Τα αδιαμφησβήτητα αυτά δεδομένα αποδεικνύουν ότι η εκφοβιστική συμπεριφορά λαμβάνει ανησυχητικές διαστάσεις σε παγκόσμιο επίπεδο.

2. Επιπτώσεις του φαινομένου στο σχολείο

Ο σχολικός εκφοβισμός επιφέρει πολυσήμαντες αρνητικές συνέπειες στο χώρο της εκπαίδευσης σε όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, δηλαδή στο παιδί-θύμα, το παιδί-θύτη, το παιδί-παρατηρητή, τους εκπαιδευτικούς, τους γονείς και τη μαθησιακή διαδικασία. Αρχικά, το παιδί-θύμα νιώθει μια συνεχή ανασφάλεια στο σχολείο, μάλιστα πολλές φορές φοβάται να κινηθεί ελεύθερα στις τουαλέτες ή τον προαύλιο χώρο. Αναπτύσσει αισθήματα ντροπής και έχει αρνητική αυτοεικόνα και χαμηλή αυτοπεποίθηση, ενώ συχνά αρνείται να πάει σχολείο και δε θέλει να συμμετέχει σε κοινωνικές εκδηλώσεις. Μάλιστα, συχνά οι έφηβοι-θύματα εμφανίζουν καταθλιπτικά συμπτώματα και τάσεις

αυτοκτονίας. Από την άλλη, το παιδί-θύτης, εκτός από τι ποινές που του επιβάλλονται από τη διεύθυνση του σχολείου, βιώνει τον κοινωνικό στιγματισμό. Επιπλέον, είναι πιθανό να διακόψει πρόωρα τη σχολική του φοίτηση και να υιοθετήσει τη χρήση βίας ως μέσο επίλυση διαφορών και στην ενήλικη ζωή του. Βέβαια, οι εικόνες βίας προκαλούν αρνητικά συναισθήματα και στα παιδιά-παρατηρητές, τα οποία συχνά νιώθουν ενοχές που δεν μπορούν να προστατεύσουν τους συμμαθητές τους και ταυτόχρονα φόβο μην περιέλθουν στη θέση τους (Urra Canales et al., 2018).

Βέβαια, ο σχολικός εκφοβισμός προκαλεί αμηχανία και στους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι θεωρούν ότι δεν έχουν γνώσεις για την αντιμετώπισή του και τις περισσότερες φορές ενεργούν ενστικτωδώς θέλοντας να προστατεύσουν τα παιδιά-θύματα και τιμωρούν παραδειγματικά τα παιδιά-θύτες. Δεν είναι τυχαίο ότι σε έρευνα για τα καθήκοντα των καθηγητών που προκαλούν επαγγελματικό άγχος, η αντιμετώπιση περιστατικών bullying συγκαταλέγεται στις πιο στρεσογόνες υποχρεώσεις των εκπαιδευτικών (Kourmousi & Alexopoulos, 2016). Ταυτόχρονα, σε δύσκολη θέση έρχονται και οι εμπλεκόμενοι γονείς των δυο πλευρών, οι οποίοι αντιδρούν με ποικίλους τρόπους, με πιο εντυπωσιακό την εξάσκηση εκφοβισμού προς το επιθετικό παιδί από τους γονείς του θύματος. Μάλιστα, στην προσπάθειά τους να προστατεύσουν το παιδί τους μετατρέπονται σε “ζώα-τίγρεις” και εμπλέκονται σε έντονες διαφωνίες με τους «αντίπαλους» γονείς (Hale, Fox & Murray, 2017). Αδιαμφισβήτητα, η χρήση βίας δεν αρμόζει στο χώρο του σχολείου, επηρεάζει αρνητικά την ψυχολογική κατάσταση όλων των εμπλεκομένων και εν γένει τη μαθησιακή διαδικασία.

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ

3.1. Βέλτιστες τεχνικές επισήμανσης

Για να επιτευχθεί η πρόληψη και η αντιμετώπιση της σχολικής εκφοβιστικής συμπεριφοράς απαιτείται προσπάθεια συλλογική από τους εκπαιδευτικούς, τους ειδικούς επιστήμονες, τους αρμόδιους φορείς, την οικογένεια και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Το πρώτο που επιβάλλεται να γίνει σε πανευρωπαϊκό επίπεδο είναι μια επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, ώστε να αποκτήσουν γνώσεις για τις τεχνικές επισήμανσης του σχολικού εκφοβισμού και για τις παρεμβάσεις που καλούνται να υλοποιήσουν. Η επιμόρφωση μπορεί να γίνει από τον οικείο φορέα European Antibullying Campaign με τη μορφή Επιστημονικής Δημερίδας μέσω διαδικτύου. Οι ειδικοί θα παρουσιάσουν στους εκπαιδευτικούς με κάθε λεπτομέρεια τα χαρακτηριστικά που εμφανίζουν τα παιδιά και οι έφηβοι που ασκούν ή δέχονται bullying, ώστε να είναι σε θέση να εντοπίζουν άμεσα κάθε περιστατικό σχολικού εκφοβισμού. Παράλληλα, στην επιμόρφωση θα τονιστεί η σημασία της εποπτείας όλου του σχολικού χώρου και της παρατήρησης της συμπεριφοράς των παιδιών προς τους συμμαθητές τους που παρουσιάζουν μαθησιακές δυσκολίες ή οποιαδήποτε ιδιαιτερότητα. Αρχικός στόχος της Δημερίδας θα είναι οι εκπαιδευτικοί να εφαρμόζουν βέλτιστες τεχνικές επισήμανσης, οι οποίες θα τους επιτρέψουν να εντοπίζουν, να ταυτοποιούν και να διαχειρίζονται τα περιστατικά του σχολικού εκφοβισμού. Δεύτερος στόχος θα είναι να γνωρίσουν τα προγράμματα παρέμβασης, ώστε να ξέρουν πώς ακριβώς μπορούν να αντιμετωπίσουν το σχολικό εκφοβισμό. Τέλος, στα πλαίσια της επιμόρφωσης πρέπει να τονιστεί η αξία της συλλογικής προσπάθειας, ότι δηλαδή επιβάλλεται να υπάρχει ομαλή συνεργασία μεταξύ όλων των εκπαιδευτικών, των ειδικών εκπαιδευτικών, των αρμόδιων φορέων και των γονέων.

Ταυτόχρονα, οι εμπειρογνώμονες καλό είναι να αναφέρουν ότι δεν αποτελεί κάθε επεισόδιο σχολικής βίας bullying. Αν, λόγω χάρη ένα παιδί ξαφνικά και για μικρό χρονικό διάστημα γίνεται επιθετικό, κάποιο αρνητικό γεγονός ίσως συνέβη στο οικογενειακό περιβάλλον (διαζύγιο, θάνατος). Από την άλλη, δεν έχουμε bullying αν ένα παιδί, για παράδειγμα, που έχει διαγνωστεί με ΔΑΦ στο διάλλειμα σπρώχνει τη μεγαλύτερη αδερφή του και τις φίλες της αποζητώντας την προσοχή τους, επειδή οι συμμαθητές του τον έχουν απομονώσει

Παρόμοια ενημέρωση μπορεί να γίνει στα πλαίσια μιας εκδήλωσης και στους γονείς και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Σε μια τέτοια εκδήλωση οι ειδικοί θα ευαισθητοποιούσαν την κοινή γνώμη για το σοβαρό ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού και θα διευκόλυναν τους γονείς να εντοπίσουν κάποια σημάδια που δείχνουν ότι το παιδί τους ασκεί ή δέχεται bullying. Ταυτόχρονα, οι γονείς και η ευρύτερη κοινότητα θα ενημερώνονταν για την τεράστια σημασία της οικογενειακής γαλήνης, της ανάπτυξης ουσιαστικού διαλόγου με τα παιδιά και του πολιτισμένου τρόπου επίλυσης των διαφορών στον κόσμο των ενηλίκων (Olweus, 1993). Τέλος, θα τονιστεί η ανάγκη για ουσιαστική

επικοινωνία των γονέων και του σχολείου, ώστε οι γονείς να ενημερώνουν τους εκπαιδευτικούς για αρνητικά συμβάντα στην οικογένεια ή για κάτι που υπέπεσε στην αντίληψή τους. Για του λόγου του αληθές, το 5% των περιπτώσεων σχολικού εκφοβισμού έγιναν αντιληπτό από γονείς (Βεργίδης, Παναγιωτόπουλος & Μωυσίδου, 2014).

3.2. Παρεμβάσεις στο χώρο του σχολείου

Για την πρόληψη, αλλά και την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού είναι αναγκαίο να γίνουν παρεμβάσεις στον εκπαιδευτικό χώρο προς τρεις κατευθύνσεις : προς όλους τους μαθητές, προς ομάδες, αλλά και εξατομικευμένα. Οι πολυεπίπεδες προσεγγίσεις επιφέρουν θετικότερα αποτελέσματα τόσο στην πρόληψη, όσο και στην αντιμετώπιση της σχολικής βίας (Σπυρόπουλος, 2014). Οι εκπαιδευτικοί μετά την επιμόρφωσή τους μπορούν να επιλέξουν ένα από τα προγράμματα παρέμβασης, όπως είναι π.χ. το καταξιωμένο πρόγραμμα του Olweus, το ονομαζόμενο «Olweus Bullying Intervention Program» (Olweus, 1993).

Εν πρώτοις, πρέπει να γίνουν παρεμβάσεις που απευθύνονται **σε όλους τους μαθητές** του σχολείου. Καθήκον των εκπαιδευτικών και του διευθυντή του σχολείου που έχει ρόλο ηγετικό είναι η διαμόρφωση θετικού σχολικού κλίματος, ώστε να μην αποσιωπώνται περιστατικά σχολικού εκφοβισμού και να προωθείται ο σεβασμός στην ιδιαιτερότητα του κάθε μαθητή και η ισότιμη σχολική ένταξη όλων των παιδιών. Ταυτόχρονα, η θέσπιση κανόνων σχολικής συμπεριφοράς, η υπεύθυνη επιτήρηση του προαύλιου χώρου, οι συχνές συνελεύσεις του Συλλόγου των διδασκόντων, η ομαλή συνεργασία μεταξύ όλων των εκπαιδευτικών, αλλά και εκπαιδευτικών και γονέων, δρουν ανασταλτικά στην εμφάνιση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού (Βεργίδης et al., 2014). Επιπρόσθετα, μπορεί το σχολείο να ενημερώσει τους μαθητές και τους γονείς για το bullying διοργανώνοντας μια σχετική εκδήλωση. Τέλος, μέσα στο σχολικό πλαίσιο καλό είναι να διανεμηθούν ερωτηματολόγια στους μαθητές και να διεξαχθεί μια μικρή ανώνυμη έρευνα, ώστε να διερευνηθούν οι απόψεις παιδιών και εφήβων για το σχολικό εκφοβισμό ή να διαγνωστεί κάποιο περιστατικό που τυχόν διέλαθε της προσοχής των εκπαιδευτικών.

Σε δεύτερο στάδιο πραγματοποιούνται παρεμβάσεις **σε επίπεδο τάξης/ομάδας μαθητών**. Ο εκπαιδευτικός της τάξης από κοινού με τους μαθητές εξαρχής

καταγράφουν (π.χ. σε ένα μεγάλο χαρτόνι που τοποθετείται σε κοινή θέα) τους κανόνες σωστής συμπεριφοράς, οι οποίοι εμπεριέχουν κυρώσεις ίδιες για όλους σε περίπτωση μη τήρησής τους. Επιπλέον, ο εκπαιδευτικός αναπτύσσει μια ουσιώδη διαλεκτική σχέση με τα παιδιά, εφαρμόζει μάθηση ομαδοσυνεργατική και καλλιεργεί την ενσυναίσθηση των παιδιών, τα οποία κατανοούν ότι δεν πρέπει να κάνουν στο συμμαθητή τους ό,τι δε θα ήθελαν και οι ίδιοι να πάθουν.. Με αυτό τον τρόπο οι μαθητές μαθαίνουν να σέβονται όλους τους συμμαθητές τους και κατανοούν ότι όλοι είναι διαφορετικοί, αλλά ίσοι. Επιπρόσθετα, σε περίπτωση εμφάνισης bullying στην εν λόγω ομάδα οι μαθητές, με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού και στα πλαίσια του role-playing, μπορούν να απαρτίσουν το «δικαστήριο» της τάξης, να αναλάβουν ρόλο διαμεσολαβητικό μεταξύ του θύτη και του θύματος και να επιβάλουν «ποινή». Με αυτές τις παρεμβάσεις οι μαθητές θα συμβάλουν στην αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού, αποτελώντας οι ίδιοι μέρος της επίλυσης του προβλήματος (Σπυρόπουλος, 2014).

Σε τρίτο στάδιο οι παρεμβάσεις συντελούνται **στο επίπεδο του ατόμου-θύτη**. Ο διευθυντής αρχικά αναλαμβάνει να ενημερώσει τους γονείς των εμπλεκόμενων παιδιών (θύτη και θύματος) και να έχει μια ουσιαστική συζήτηση μαζί τους, αλλά και να τους ενημερώσει για τις παρεμβάσεις που θα γίνουν. Μετέπειτα, οι εκπαιδευτικοί καλούνται άμεσα να επιβάλλουν κάποιες κυρώσεις στο θύτη, για να κατανοήσει ότι η ανάρμοστη συμπεριφορά του θα έχει συνέπειες. Αναπτύσσοντας, επιπλέον, ουσιώδη διάλογο με το παιδί-θύτη μεσολαβούν για την αποκατάσταση των σχέσεων των εμπλεκόμενων ατόμων, ενώ προκαλώντας του την ενσυναίσθηση, θα κατορθώσει ο θύτης να μπει στη θέση του θύματος και να βιώσει όσα το θύμα βίωσε (Olweus, 1993). Στην πορεία θα καταβληθεί προσπάθεια από τους εκπαιδευτικούς και τον ψυχολόγο του σχολείου, ώστε το παιδί-θύμα να ελέγχει την επιθετικότητα και το θυμό του και να αποκτήσει αυτοέλεγχο.

Αν, παρ'ελπίδα, παρά τις παρεμβάσεις στο χώρο του σχολείου, η εκφοβιστική συμπεριφορά ενός ή περισσότερων παιδιών-εφήβων εξακολουθεί να υφίσταται, τότε οι εκπαιδευτικοί μπορούν να ζητήσουν την παρέμβαση και τη συνδρομή ειδικών επιστημόνων και φορέων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Βεργίδης, Δ. , Παναγιωτόπουλος, Γ & Μουσιδίου, Ε. (2014). *Η ΒΙΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ. Μια διαδρομή στα σχολεία της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης Δυτικής Ελλάδας*. Πάτρα: Πελοπόννησος Εκδόσεις.
- Καρανικόλα, Μ., Χατζηγιάννου, Α. & Ζαβρού, Ρ. (2018). Εκφοβισμός και Παρενόχληση στο Σχολικό Περιβάλλον: Ένα Ζήτημα Δημόσιας Υγείας. *HELLENIC JOURNAL OF NURSING*, 57(2), 138-146.
- Σπυρόπουλος, Τ. (2014). Σχολικός εκφοβισμός: αναζητώντας μια εναλλακτική «κάθαρση». *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης* , (2014), 703-713.
- Στασινός, Δ. (2020). *Η Ειδική Συμπεριληπτική Εκπαίδευση 2027: Η Ελκυστική Εκδίπλωσή της στο Νέο Ψηφιακό Σχολείο με Ψηφιακούς Πρωταθλητές* (3η έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Χριστακοπούλου, Α. & Αλεξανδρόπουλος, Γ. (2019). Απόψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τον σχολικό εκφοβισμό και για τον ρόλο του διευθυντή στη διαχείρισή του. *Ερευνα στην Εκπαίδευση*, 8(1), 41-62.
- Ψάλτη, Αν., & Κωνσταντίνου, Κ. (2007). Το φαινόμενο του εκφοβισμού στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης: Η επίδραση του φύλου και της εθνοπολιτισμικής προέλευσης. *Ψυχολογία*, 14(4), 329-345.

Ξενόγλωσση

- Craig, W. M., & Pepler, D. J. (1997). Observations of bullying and victimization in the school yard. *Canadian Journal of School Psychology*, 13, 41–59.
- Hale, R. Fox, C. & Murray, M. (2017). “As a Parent You Become a Tiger”: Parents Talking about Bullying at School. *Journal of Child & Family Studies*, 26(7), 2000-2015.
- Kourmoussi, N., & Alexopoulos, E. C. (2016). Stress sources and manifestations in a nationwide sample of pre-primary, primary, and secondary educators in Greece. *Frontiers in public health*, 4, 73.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60(6), 12-17.

Olweus, D. (1993). *Bulling at school: What we know and what we can do*. Blackwell Publishing.

Suckling, A. & Temple, C. (2003). Bullying : A Whole-School Approach. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 13(1), 107-107.

UNESCO, (2019). Behind the numbers: Ending school violence and bullying.
Ανακτήθηκε από : <https://www.unicef.org/media/66496/file/Behind-the-Numbers.pdf>

Urra Canales, M., Acosta Oidor, C., Salazar Baena, V., & Jaime Ruiz, E. (2018). Bullying. Description of the roles of victim, bully, peer group, school, family and society. *International Journal of Sociology of Education*, 7(3), 278-299.